

І. П. Возний

(Чернівці)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК X—XIV ст. НА ТЕРИТОРІЇ МІЖ ВЕРХНІМ СІРЕТОМ ТА СЕРЕДНІМ ДНІСТРОМ

Статтю присвячено аналізу стану та перспектив дослідження археологічних пам'яток X—XIV ст. на території між Верхнім Сіретом та Середнім Дністром.

Ключові слова: Сіreto-Дністровське межиріччя, археологічні пам'ятки, селища, відкриті поселення, городище, давньоруське місто, житлобудування.

Вітчизняна історична наука приділяє значну увагу проблемі формування і розвитку державної території Давньої Русі, що відкриває нові перспективи у вирішенні таких важливих питань, як час освоєння теренів, міграційні процеси, демографічні зміни населення. Тому до важливих завдань сучасної археології належить обґрунтована соціально-історична інтерпретація досліджуваних пам'яток. Від його успішного вирішення багато в чому залежить об'єктивність реконструкції закономірностей історичного розвитку далекого минулого. Необхідною передумовою всебічного вивчення історії Давньоруської держави є поглиблене дослідження регіонів та князівств періоду феодальної роздробленості, що був закономірним етапом розвитку країни, і у яких чітко простежується руська історико-культурна спадщина. Формування феодальних відносин призвело до розподілу території Русі на окремі князівства. У цьому відношенні для істориків важливим є встановлення їхнього взаємозв'язку із старожитностями суміжних територій, вивчення соціально-економічних та етнокультурних процесів, які не знайшли свого комплексного вирішення і аналізу на сторінках писемних джерел. Одним із таких регіонів є територія середньої течії Дністра та Верхнього Посіреття, яка у X—XIV ст. була південно-західною прикордонною зоною Давньої Русі, а згодом

Галицько-Волинського князівства, яке стало безпосереднім спадкоємцем Давньоруської держави, продовжувачем її культурних та економічних традицій. Таке географічне розміщення зумовлювало певну специфіку у соціально-економічному і політичному розвитку, матеріальній і духовній культурі населення регіону, а його геополітичне розташування змушувало князівську владу проводити політику активного освоєння цих теренів. Тут споруджувалися фортеці, які ставали перешкодою для ворожих вторгнень і під прикриттям яких розвивалося міське та сільське життя.

Однак, зазначені процеси слабо висвітлені в писемних джерелах. Їхні відомості з досліджуваної проблеми скупі й уривчасті, а щодо окресленої території вони практично відсутні. У зв'язку з обмеженістю повідомлень писемних джерел стосовно зазначених теренів, вагомим значення набувають матеріали археологічних розкопок. На сучасному етапі археологічних досліджень саме вони надають дослідникам вагомий матеріал для детального вирішення широкого спектру проблем.

Важливість і необхідність дослідження зазначених теренів полягає у вивченні проблеми регіональних «білих плям» в історії Давньоруської держави на прикладі одного із таких регіонів. Дані писемних джерел не дають відповіді на численні питання відносно господарського та культурного життя населення досліджуваної території.

Інтерес до вивчення вказаної території пояснюється тим, що Південно-Східне Прикарпаття є одним із найбагатших регіонів України за ступенем збереженості археологічних пам'яток. Більшість із них являють собою законсервовані об'єкти, оскільки на їх площі після припинення

активного життя, у більшості випадків, не відзначається пізніша забудова. Водночас в інших регіонах Давньоруської держави багато археологічних пам'яток знищено в процесі польових сільськогосподарських та будівельних робіт.

Окрім наукового інтересу, ця проблема набуває ще й гострого політичного забарвлення. Загальновідомо, що територія Південно-Східного Прикарпаття тривалий час входила до складу ряду іноземних держав, правлячі кола яких не були зацікавлені в об'єктивному відтворенні її історичного минулого. Більш того, користуючись відсутністю писемних та археологічних джерел, представники австрійської та румунської офіційної історіографії прагнули принизити роль слов'янського населення краю в давнину (Kaindl 1888, с. 14; Noll 1974, с. 4; Onciul 1887, с. 3; Nistor 1933, с. 4). Захоплення пам'ятками руської старовини в цей час тут не тільки не зустрічало урядової підтримки, а розглядалося як вкрай небажане явище, як нелояльне ставлення до існуючої влади. Слід відзначити, що проблема етнічної приналежності краю і сьогодні досить гостро стоїть у зв'язку з розробкою нової «концепції походження румунського народу», а також територіальними претензіями окремих громадських організацій і державних діячів сусідньої країни (Teodor 1981, с. 5).

На досліджуваній території археологічні пам'ятки X—XIV ст. вивчаються уже більше століття. За цей час матеріали розкопок дозволили значно розширити джерелознавчу базу наукової інтерпретації локальних особливостей і спільних явищ в історії місцевого населення. Під час розкопок відкрито руїни давньоруських міст, досліджено залишки монументальних архітектурних споруд, дерев'яні оборонні споруди, рештки феодальних замків. Ці матеріали не тільки підтвердили приналежність означеної території до Давньоруської держави, але й засвідчили високий рівень соціально-економічного розвитку населення.

На жаль, донині не робилося спроби всебічного вивчення матеріальної та духовної культури, військової справи населення вказаного регіону загалом, що дозволило б отримати нові джерела для розробки питань етнічного й соціального розвитку населення Сірето-Дністровського межиріччя.

Слід зазначити, що при всіх досягнутих результатах у вивченні матеріальної й духовної культури населення зазначеної території існує ряд невирішених проблем.

У більшості випадків згаданої теми опубліковані праці є першим етапом систематизації матеріалів розкопок. По суті, це окремі статті, що торкаються того чи іншого боку досліджуваної проблеми, але наявність яких дозволяє звести воедино археологічні матеріали, доповнити їх новими даними, а потім на якісному новому рівні проаналізувати їх у повному об'ємі. Крім того, з часу виходу основної час-

тини археологічної літератури з різних категорій давньоруських пам'яток досліджуваного регіону пройшло майже півстоліття. За цей час накопичені й потребують систематизації значні матеріали, які дозволяють переглянути деякі питання стосовно досліджуваного регіону: територія поширення, типологія й хронологія відкритих поселень, рівень заселеності окремих районів тощо. Детальний аналіз отриманих матеріалів дозволить в майбутньому провести порівняльне вивчення матеріальної культури населення Сіreto-Дністровського межиріччя в широкому хронологічному діапазоні, що сприятиме більш чіткому виявленню спільних рис і відмінностей на окремих територіях.

Як відомо, найважливішу і всеохоплюючу археологічну інформацію несуть у собі залишки поселень. Тому проблема дослідження їхніх характерних рис, особливостей, типології надзвичайно важлива як для археологів, так і для істориків. Річ у тім, що до останнього часу фактично відсутня єдина універсальна типологія, яка б використовувалася стосовно всіх типів поселень. Сьогодні існують паралельно дві типології поселень: археологічна, яка базується на наборі формальних ознак археологічних пам'яток, та соціально-історична, яка використовує дані писемних джерел, і на їхній основі поділяє пам'ятки на різні соціальні категорії (Археологія 1997, с. 39). Вітчизняними та зарубіжними науковцями робилися спроби уніфікувати ці дві типології, але результатом була ще більш розгалужена класифікація.

Важливою категорією давньоруських археологічних пам'яток, матеріали яких дозволяють повніше охарактеризувати специфіку общини та побут населення, є неукріплені поселення, оскільки на них проживала основна маса сільського населення Давньоруської держави. Значення села в соціально-економічному розвитку суспільства зумовлюється його місцем у становленні та розвитку феодальних відносин. Історія сільських поселень Середньовіччя нерозривно пов'язана з історією селян як соціального прошарку. Відомо, що середньовічне село було головним джерелом людських ресурсів. Як відзначав Ф. Бродель, навіть у XV—XVIII ст. «світ являв собою все ще велику селянську країну, де від 80 до 90 % людей жили плодами землі, і тільки ними» (Бродель 1995, с. 60). На селі проживав основний прошарок середньовічного суспільства — селянство, а його праця забезпечувала отримання додаткового продукту (Південноруське село 1997, с. 3). Тому можна погодитися з думкою М.М. Вороніна про те, що в ряді проблем економічної історії феодалізму проблема сільського поселення і його еволюції якщо не є центральною, то все ж стосується суттєвого боку середньовічної економіки (Воронин 1935, с. 7). Вагоме наукове значення вивчення села Давньої Русі неодноразово підкреслювалося багатьма дослідниками (Археологія 1997, с. 97—99; Седов 1960, с. 92; Толочко 1988, с. 51—56).

Археологічний характер селищ можна визначити тільки після розкопок всієї площі, коли виявляться типологічні відмінності її від інших категорій поселень. Тому проблема відкритих поселень може бути вирішена остаточно тільки в результаті розкопок суцільними площами пам'яток даного типу і навколишніх територій. Це дозволить відновити картину життя на території поселень, з'ясувати їхнє планування, господарство і побут їхніх мешканців (Археологія 1997, с. 99).

На жаль, у наш час відкриті поселення за ступенем вивченості значно поступаються порівняно з іншими категоріями археологічних пам'яток. Це пов'язано з рядом об'єктивних причин. По-перше, вони не мають на поверхні ґрунту зовнішніх ознак, тому їх важко виявити під час розвідок. По-друге, дослідники не завжди однаково оцінюють соціальний зміст термінів, якими у писемних джерелах XI—XIV ст. позначаються ці поселенські структури (весь, село, погост, слобода. Інколи зустрічаються назви сільце, селище, починок). Особливо великі розбіжності викликає характеристика села, яка досить часто зустрічається в літописах, актових матеріалах та інших джерелах (Археологія 1997, с. 97; Свердлов 1981, с. 97—109; Александров 1981, с. 78—96). Іншими словами, село протягом всієї історії Давньої Русі було основним типом поселення. По-третє, тривалий час дослідники не приділяли належної уваги відкритим поселенням. Як результат, до цих пір практично не розкопане повністю жодне неукріплене поселення. Це пов'язано, певною мірою, з необхідністю довготривалих досліджень навіть невеликого за площею поселення і значними матеріальними затратами. Крім того, тривалий час вважалося, що матеріальна культура сільських поселень значно бідніша у порівнянні з міською і культурою укріплених поселень-городищ, тому існувала думка про безперспективність цих досліджень. І все ж у даному напрямку велися певні наукові пошуки.

Стосовно теренів Сірет-Дністровського межиріччя в археологічній літературі відсутнє спеціальне дослідження відкритих поселень X—XIV ст. У працях Б.О. Тимощука, Л.П. Михайлини та М.А. Филипчука висвітлено, в основному, період VIII—X ст., а питання відкритих поселень розкрито частково (Тимощук 1976, с. 114—115; 1990, с. 12, 21—24, 154, 157; Михайлина 1997; 2007; Филипчук 2004, с. 290—294). Вони лише констатують факт знахідок залишків жителів і не розглядають таку важливу проблему, як забудова селищ. Лише у статті М.А. Филипчука приділено певну увагу планувальній структурі поселень та їх просторово-ландшафтному розміщенню. Тому одним із завдань майбутніх досліджень на основі широкого залучення археологічних матеріалів, необхідно провести хронологічну класифікацію і розглянути динаміку формування відкритих

поселень у часі та просторі, приділити увагу питанням площі та способів забудови селищ, проаналізувати стан економіки та соціальної відносини на селі.

Як видно, науковцями здійснена певна робота з дослідження питань типологічної і стратиграфічної класифікації поселень. Однак на більшості виявлених пам'яток проводились невеликі за обсягом розкопки і в результаті вивчено порівняно незначну кількість об'єктів, щоб можна було робити більш-менш виважені висновки стосовно даної проблеми. Тож, як і багато років тому, доводиться констатувати, що «і сьогодні цей розділ археології продовжує відставати. Зроблені, по суті, тільки перші кроки» (Толочко 1990, с. 3—6).

Попри всі наявні досягнення дослідників у вивченні давньоруського села, на сьогоднішній день відсутня їхня чітка соціальна типологія, яка базується на сукупності археологічних ознак. Причиною цього є нерозробленість методологічних прийомів її складання, загальноприйнятих і найсуттєвіших критеріїв для соціальної диференціації поселень. Тому часто одне і те ж селище археологи відносять до різних типів (Археологія 1997, с. 98).

Розвиток продуктивних сил Давньої Русі в X—XIV ст., який виражався також у чисельному рості городищ-феодальних центрів, не міг не торкнутися і її південно-західних територій.

Науковці постійно приділяють увагу питанням соціальної типології городищ. Як відомо, соціально-економічна структура останніх у процесі розвитку суспільства поступово ускладнювалася, що знайшло відображення в класифікації їх типів. Розшифрувавши соціальний зміст кожного окремого типу городищ можна отримати важливу інформацію про рівень розвитку суспільних відносин східних слов'ян на тому чи іншому історичному етапі.

Хоча стосовно теренів межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра є ряд монографій Б.О. Тимощука, які стосуються городищ X—XIV ст., проте у них, в основному, зосереджено увагу на розгляданні укріплених поселень через призму соціальної типології (Тимощук 1969, с. 77—112; 1976, с. 60—93; 1978; 1982; 1990; 1992; 1995, с. 60—123). Крім того, з часу виходу праць Б.О. Тимощука пройшло майже чверть століття. За цей час накопичилися нові матеріали, які потребують певного узагальнення.

У 80—90-і роки ХХ ст. на теренах краю продовжували справу Б.О. Тимощука його послідовники. Серед них можна виділити дослідження Л.П. Михайлини, М.А. Филипчука, С.В. Пивоварова, Б.П. Томенчука, І.П. Возного (Михайлина 1997, с. 21—31; 2007, с. 57—68; Тимощук, Филипчук 1982/58; Пивоваров 2004, с. 70—80; Пивоваров, Чеховський 2000; Томенчук 2008, с. 19—142; Возний 2009, с. 65—140). Але всі дослідники давньоруських городищ регіону, в основному, вивчали пам'ятки з точки

зору їхнього функціонального призначення. При цьому соціальний бік даної проблеми вони не зачіпали або ж торкалися побіжно.

Вітчизняні й зарубіжні науковці приділяють певну увагу проблемам соціальної інтерпретації давньоруських городищ. Однак серед археологів існують розходження в баченні соціальної суті окремих груп цієї категорії пам'яток. Однією з причин відсутності чіткої соціальної типології давньоруських городищ, основаної на сукупності археологічних ознак, є нерозробленість методологічних прийомів її складання, загальноприйнятих і найбільш суттєвих критеріїв для їхньої соціальної диференціації. Не завжди враховується той факт, що окремо взяте городище може бути лише частиною великого феодального центру, що інколи приводить до невірних висновків стосовно соціальної приналежності пам'ятки. Тому у майбутніх дослідженнях на теренах краю дослідникам необхідно буде провести класифікацію городищ за особливостями планування оборонних споруд, розглянути динаміку еволюції давньоруських укріплених поселень. У світлі нових історичних досліджень необхідно приділити належну увагу проблемі соціальної стратифікації мешканців городищ.

Серед відомих пам'яток, одним із головних об'єктів вивчення давньоруської археології було і залишається місто, що пояснюється не тільки багатством археологічних матеріалів у культурному шарі, але й надзвичайно широким спектром проблем, які дозволяють вирішувати ці джерела. До 60-х років XX ст. давньоруські міста розглядалися виключно як феномен історико-культурного розвитку давньоруського суспільства. Останнім часом визначилися нові завдання. Стало очевидним, що давньоруське місто необхідно розглядати не тільки як зосередження вищих духовних і матеріальних цінностей суспільства, але і як важливу соціально-економічну структуру, що впливала на характер і темпи державного і суспільного розвитку (Толочко 1988, с. 3—6). Науковцями було дане визначення окремих характерних елементів матеріальної і духовної культури міст Русі, особливостей їхньої соціальної топографії. Разом з тим залишаються невирішеними або дискусійними питання походження міст, їх єдиного поняття і конкретних, а не загально-історичних ознак. Тому на сьогоднішній день відсутня єдина думка про динаміку змін чисельності міст на Русі загалом і в окремих історико-географічних регіонах, їхні локальні особливості та конкретну роль у процесі феодалізації і зміцненні державності на Русі в X—XIII ст. (Куза 1984, с. 62). Крім того, в дослідженнях не завжди розмежовуються завдання з'ясування умов виникнення найдавніших східнослов'янських міст, які зароджувалися разом з давньоруською державністю і були її структурними елементами, а також становлення міст у системі сформованого державного ор-

ганізму. Не розробленою залишається соціальна модель раннього міста.

Як засвідчують археологічні дослідження формування міст як історичного явища починається на досліджуваній території наприкінці X ст. у перехідний період соціально-економічного та політичного розвитку східнослов'янського суспільства. Розвинулося міське життя, коли досліджувані терени входили до складу Галицько-Волинського князівства. Міста виникли в добре розвинених землеробських районах. Як і на всій території Давньої Русі вони склалися з двох основних частин: дитинця і посаду. В околицях знаходилися феодальні двори і селища, які теж входили до складу міської території.

Археологічні матеріали свідчать про те, що торгово-ремісничі посади-общини, як головні складові частини давньоруських міст, мали свою територію, часто укріплення, торгові-вічові майдани, общинні об'єднання-братчини згруповані навколо християнських храмів. Посади забудовувалися, головним чином, садибами дрібних виробників. У результаті розвитку соціальної диференціації, тут з'являлися садиби багатих людей: професійних купців, великих землевласників тощо. На сьогоднішній день, на жаль, посади міст регіону залишаються практично не дослідженими. У майбутньому необхідно буде зосередити увагу на розкопках посадів широкими площами, що дасть змогу детальніше визначити планувальну структуру цієї важливої частини давньоруського міста, в'яснити характер забудови, соціальний склад їх мешканців. Важливою залишається проблема локалізації літописних міст зазначеного регіону, в першу чергу Хмелева.

На сьогодні залишається невирішеною проблема хронології пам'яток на вказаній території, не виділені характерні типи кераміки для окремого часового відрізка. Досліджені закриті керамічні комплекси дозволяють виділити певні типи посуду і на цій основі датувати археологічні пам'ятки. Кераміка є найважливішою категорією археологічних джерел, які дозволяють без особливих погрішностей порівняти між собою як різні терени, так і різні епохи (Бобринский 1978, с. 3).

Важливою, на наш погляд є розробка проблеми історичної демографії. Значні якісні зміни у всіх галузях життя давньоруського суспільства — соціально-економічній, політичній, етнічній, культурній — неможливо зрозуміти без вивчення демографічних процесів, динаміки чисельності населення і його природного руху в часових і територіальних рамках Давньоруської держави.

Також не визначені торговельні зв'язки цих земель з іншими територіями Давньоруської держави та сусідніми країнами. Про такі зв'язки дозволяє судити наявність нетипового для старожитностей регіону посуду. Залишаються нев'яясненими питання розвитку внутрішньо-

го ринку, міжрегіональної торгівлі, які товари проходили транзитом або якими товарами торгували місцеві купці, чи були торгові квартали у містах регіону. На сьогоднішній день є відкритим питання і про напрямки мережі торговельних сухопутних та річкових шляхів краю, хто був основним торговим партнером.

У сучасній археологічній, етнографічній та історичній науках надзвичайно цікавою і, в той же час, мало розробленою залишається проблема еволюції житлобудування. Житла XII — першої половини XIII ст. вивчені значно менше, ніж ранньослов'янські та пізньосередньовічні. Перспективним видається вивчення питання житлового будівництва, конструкцій ремісничих майстерень різних хронологічних відрізків. За період досліджень нагромаджено значний матеріал, що стосується, зокрема, давньоруського дерев'яного будівництва. Але під час археологічних досліджень жител на пам'ятках регіону науковці (за виключенням Л.П. Михайлини для VIII—X ст.) в основному фіксували увагу на окремих аспектах та деталях конструкцій стін, опалювальних споруд, внутрішнього обладнання не вдаючись до їх типологічної класифікації та конструктивних особливостей тощо. Тому нові дані здобуті в результаті новітніх археологічних досліджень дозволяють переосмислити погляди на дерев'яну архітектуру і детальніше простежити складний шлях її розвитку. Матеріали подальших розкопок дадуть можливість вивчити архітектурно-будівельні прийоми і методи спорудження дерев'яних будівель, провести типологізацію та на її основі будівельно-планувальну реконструкцію жител і господарських споруд місцевого населення з X по XIV ст.

При розробці цієї проблеми дослідники безперечно зіткнулися з рядом труднощів. У першу чергу, це погана збереженість будівель, оскільки більшість з них знаходиться на полях, де стародавня поверхня пошкоджена оранкою. Окрім того, ґрунти регіону погано зберігають дерев'яні частини будівель. Через це неможливо повністю дослідити планову структуру житлових споруд. У зв'язку з тим, що відкриті поселення практично не досліджувалися, тому про характер домобудування ми, в більшості випадків, можемо судити за розвалами печини, черенів та темних плям з культурним шаром (залишків жител).

Аналіз основних прийомів спорудження дерев'яних будівель поглибить наші знання у питанні будівництва рядового житла, а також дасть цінний матеріал для відтворення історико-архітектурного вигляду дерев'яної забудови території Сірето-Дністровського межиріччя.

Схема еволюції поховального обряду, розроблена О.П. Моцею для південно-руських земель, цілком узгоджується з трансформацією його і на території Сірето-Дністровського межиріччя. Збільшення фондів джерел, пов'язаних з

вивченням могильників ставить перед науковцями нові завдання. Перш за все необхідно визначити межі інформативних можливостей цих джерел: якою мірою в них відобразилися реалії земного життя і як на їх основі можна вирішувати питання реконструкції різних структур давньоруського суспільства (Толочко 1990, с. 5). Вивчення могильників широкими площам на регіональному рівні дасть змогу в подальшому відповісти на ряд невирішених проблем у галузі духовної культури місцевого давньоруського населення, допоможе з'ясувати його етнічний склад. На порядку денному постає проблема антропологічних досліджень могильників, які на території регіону практично не велися. Важливим завданням залишається визначення причинності переходу від тілопального поховального обряду до тілопокладення, яку слід шукати в області ідеологічних і етнопсихологічних уявлень, що сформувалися під впливом різноманітних факторів.

На досліджуваних теренах на високому рівні розвитку знаходилися сільське господарство, та ремісниче виробництво. В результаті розкопок у попередній період встановлено, що тут у давньоруський час сформувався передовий комплекс зернового господарства, який сягнув саме найвищого рівня хліборобства за доби розвинутого феодалізму. Якщо в загальному для Давньоруської держави питання про рівень землеробства можна вважати вирішеним, то, що стосується конкретних регіонів (у тому числі в Сірето-Дністровському межиріччі) та специфіки різних систем землеробства на місцях — воно залишається відкритим. Нажаль залишки злаків зустрічається мало на відкритих поселеннях (внаслідок малої вивченості), а це не дає можливості детально розкрити проблему співвідношення видів вирощуваних культур, простежити певну регіональну специфіку їх культивування. І сьогодні цей розділ давньоруської археології продовжує відставати. При суцільному дослідженні території регіону в подальшому, зростанню кількості розкопаних поселень, можливо вдасться вирішити і цю проблему.

Ремісниче виробництво на теренах Сірето-Дністровського межиріччя являло складний багатогранний процес, який включав у себе як технологічні, так і соціальні ознаки. Але на сьогоднішній день ми можемо констатувати відносно високий рівень розвитку лише гончарної справи та металургії. Ясно, що на теренах Сірето-Дністровського межиріччя успішно функціонували й інші традиційні ремісничі промисли як косторізний, деревообробний, ткацький, каменерізний, шкіряний тощо. Проте варто додати, що рівень дослідження пам'яток та наявний археологічний матеріал дозволяють судити про розвиток цих видів виробництва не більше як хатніх промислів. Особливо це стосується останнього. Він добре простежений на пам'ятках культури Луки-Райковецької в той час як у

XI—XIV ст. чинбарські майстерні в регіоні поки не відомі. Не розробленими проблемами залишаються рівень розвитку посадського ремесла, його соціальної організації, існування ремісничих об'єднань у давньоруських містах регіону (на що свого часу вказував Б.О. Тимошук (Тимошук 1981, с. 116—136), співвідношення міського та сільського ремісничого виробництва.

Важливе значення має й вирішення питання еволюції військової справи населення досліджуваних теренів. Воно дає змогу говорити про витoki військового мистецтва місцевого населення, про єдність формування військової справи на всій території Давньоруської держави і в той же час виявити локальні особливості, деталізувати різні запозичення і взаємовпливи. Вивчення рівня військової справи слов'яно-руського населення краю, в основному, стосувалося військово-оборонного зодчества, а такий важливий елемент як озброєння характеризувався попутно без належного аналізу. Нерівномірність дослідження пам'яток краю не дає змоги простежити, наприклад різницю у використанні зброї між сільським та міським населенням, професійними воїнами і місцевими ополченцями, а також з'ясувати, які види озброєння виготовлялося на місці, а які потрапляли у вигляді товару, чи трофеїв.

Водночас вже відомо, що місцеве населення Сіreto-Дністровського межиріччя, крім звичайних видів зброї в першій половині XIII ст. познайомилося з використанням каменеметальних пристроїв — станкових (фортечних) самострілів. Про це свідчать кам'яні ядра зі спеціальними зрізаними площадками на поверхні. А наприкінці XIV ст. на окремих археологічних об'єктах зафіксовано використання ствольної вогнепальної зброї — бомбард. Поява останньої згодом призвела до корінних змін у військовому розвитку регіону, на що раніше науковці не звертали уваги. У подальшому при розширенні масштабів досліджень і знахідках нових артефактів можна буде детальніше виявити масштаби використання цього виду озброєння, конкретизувати час його появи і територію звідки воно поступало. Можливо, вдасться з'ясувати хто обслуговував ці види зброї.

Серед регіональних проблем особливо виділяється з'ясування процесу входження досліджуваних теренів до складу Молдавського воеводства. Це один з найперспективніших напрямків досліджень в регіоні. Оскільки на сьогоднішній день, ця проблема практично залишається «білою плямою». Археологічні пам'ятки цього часу на території краю практично не досліджувалися. У цьому відношенні археологія регіону стоїть фактично «на старті».

Отже результати вивчення проблем історико-культурного розвитку населення на теренах Сіreto-Дністровського межиріччя, як незначної ділянки Галицької землі, дозволяють значно ширше і глибше уявити процеси, що відбували-

ся тут у період з X по XIV ст. Особливо важливі вони для реконструкції історії феодального суспільства. Додатковий, а в нашому випадку й основний, матеріал дають археологічні джерела, які недостатньо широко досліджені на території краю. Існує диспропорція в ступені вивчення укріплених і відкритих поселень. Зрозуміло, що на основі такого незначного матеріалу неможливо вирішити питання загальноісторичного характеру. Тому накопичення й узагальнення аналогічних археологічних свідчень з інших областей Давньоруської держави продовжує залишатися важливим завданням археологів й істориків Давньої Русі.

На сьогоднішній день головною метою науковців є комплексний аналіз писемних, етнографічних, нумізматичних, топонімічних та археологічних джерел. На цій основі можна буде всебічно вивчити характер матеріальної культури населення регіону, її специфічність та загально-руські риси, простежити соціально-економічні, етнічні процеси на теренах Сіreto-Дністровського межиріччя. При цьому необхідно виділити археологічні та соціальні ознаки для кожного окремого типу поселень: відкритих, городищ, міст; з'ясувати планування поселень, характер забудови та їхній розвиток протягом різних хронологічних періодів; розробити у світлі нових археологічних досліджень питання соціально-типологічної структури поселень; провести хронологічну класифікацію пам'яток регіону і визначити їх етнічну приналежність; локалізувати населені пункти, що згадуються у писемних джерелах; простежити еволюцію оборонних споруд городищ; розробити соціально-типологічну класифікацію укріплених поселень; розглянути шляхи формування давньоруських міст на досліджуваній території та їх складові частини; простежити розвиток житлобудування у X—XIV ст.; охарактеризувати некрополі та поховальний обряд місцевого населення; створити: хронологічну шкалу керамічних комплексів, яка дозволить датувати археологічні пам'ятки в межах століття і більш вузьких часових відрізках, ввести до наукового обігу нові матеріали з досліджень старожитностей X—XIV ст.; провести порівняльний аналіз матеріальної культури регіону з аналогічними пам'ятками на сусідніх слов'янських землях; показати генетичне коріння старожитностей X—XIV ст. у досліджуваному регіоні; охарактеризувати господарську діяльність місцевого населення; показати еволюцію військової справи на досліджуваних теренах; встановити рівень розвитку окремих галузей господарства і їхню роль у виробничому потенціалі на різних етапах історичного розвитку місцевого населення; простежити особливості релігійних уявлень, синкретизм у духовній культурі; визначити внутрішні та зовнішні торговельно-економічні зв'язки населення регіону в XII—XIV ст.; дослідити розвиток культури на досліджуваних теренах.

Александров В.А. Типология русской крестьянской семьи в эпоху феодализма // История СССР. — 1981. — № 3. — С. 78—96.

Археология с древнейших времен до средневековья: (у 20 т.) / (отв. ред. Б.А. Колчин, Т.И. Макарова). — М.: Наука, 1997. — 368 с.

Бобринский А.А. Гончарство Восточной Европы. Источники и методы изучения — М.: Наука, 1978. — 272 с.

Бродель Ф. Материальна цивілізація, економіка і капіталізм XV—XVIII ст.: в 3 т. (пер. з франц. Г. Філіпчук) — К., 1995. — Т. 1: Структура повсякденності: можливе і неможливе. — 543 с.

Возний І.П. Историко-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сирету та Середнього Дністра в X—XIV ст. Частина 1. Поселення. — Чернівці: Золоті литаври, 2009. — 592 с.

Воронин Н.Н. К истории сельского поселения феодальной Руси // ИГАИМК. — 1935. — Вып. 138. — 75 с.

Куза А.В. Малые города в древней Руси X—XIII вв. // Древнерусский город: всесоюзная археологическая конференция, посвященная 1500-летию города Киева, март 1982 г.: материалы. — К.: Наук. думка, 1984. — С. 61—65.

Михайлина Л.П. Населення Верхнього Попруття VIII—X ст. — Чернівці: Рута, 1997. — 144 с.

Михайлина Л.П. Слов'яни VIII—X ст. між Дніпром і Карпатами. — К.: Ін-т археології НАН України, 2007. — 300 с.

Петрашенко В.А. Древнерусское село (по материалам поселений у с. Григоровка) — К., 2005. — 264 с.

Пивоваров С., Чеховський І. На Дністрі на «оукраине Галичской». — Чернівці: Місто, 2000. — 143 с.

Пивоваров С.В. Дослідження давньоруського городища в с. Недобойці у 2003 р. // ПССІАЕ. — 2004. — Т. 1 (17). — С. 70—80.

Південноруське село IX—XIII ст. (нові пам'ятки матеріальної культури) (за ред. О.П. Моці, В.П. Коваленка, В.О. Петрашенко). — К.: Інститут змісту і методів навчання, 1997. — 180 с.

Свердлов М.Б. Семья и община в Древней Руси // История СССР. — 1981. — № 3. — С. 97—109.

Седов В.В. Сельские поселения Центральных районов Смоленской земли // МИА. — 1960. — № 92. — 158 с.

Тимощук Б.А. Восточнославянская община VI—X вв. н. э. — М.: Наука, 1990. — 192 с.

Тимощук Б.А. Восточные славяне: От общины к городам. — М.: Изд-во МГУ, 1995. — 261 с.

Тимощук Б.А. Древнерусские города Северной Буковины // Древнерусские города. — М.: Наука, 1981. — С. 116—136.

Тимощук Б.А., Филипчук М. Отчет об исследовании городища XII—XIII вв. в с. Черновка Новоселицкого района Черновицкой области // НА ІА НАН України. — 1982/58. — 5 с.

Тимощук Б.О. Василів — місто Галицької Русі. — Чернівці: Прут, 1992. — 30 с.

Тимощук Б.О. Давньоруська Буковина (X — перша половина XIV ст.). — К.: Наук. думка, 1982. — 206 с.

Тимощук Б.О. Північна Буковина — земля слов'янська. — Ужгород: Карпати, 1969. — 192 с.

Тимощук Б.О. Слов'яни Північної Буковини V—IX ст. — К.: Наук. думка, 1976. — 176 с.

Тимощук Б.О. Твердиня на Пруті. З історії виникнення Чернівців. — Ужгород: Карпати, 1978. — 88 с.

Толочко П.П. Задачи историко-археологического изучения Южной Руси // Проблемы археологии Южной Руси: Материалы ист.-археолог. семинара «Чернигов и его округа в IX—XIII вв.», Чернигов, 26—28 сент. 1988 г. — К.: Наук. думка, 1990. — С. 3—6.

Толочко П.П. О социальной структуре древнерусского ремесла // Древности Руси и славян: сб. науч. трудов. — М.: Наука, 1988. — С. 51—56.

Томенчук Б.П. Археологія городищ Галицької землі, Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976—2006 рр. — Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2008. — 696 с.

Филипчук М.А. Планувальна структура поселень Райковецької культури в Прикарпатті // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII—X ст. Збірка наукових праць. — К.: Корвін Пресс, 2004. — С. 290—294.

Kaindl R.F. Zur Geschichte der Stadt Czernowitz und ihrer Umgegend. — Czernowitz: H. Czopp, 1888. — 255 s.

Nistor J. Problema ucraïneana în lumina istoriei // Codrul Cosminului. — Cernauti, 1933. — Vol. VIII. — 126 p.

Noll R. Vom Altertum zum Mittelalter (Katalog der Antikensammlung). — Wien, 1974. — 92 s.

Onciul D. Zur Geschichte der Bukowina. — Cernowitz, 1887. — 98 s.

Teodor D. Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V — XI e. n. — Iași, 1981. — 121 p.

И. П. Возный

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ X—XIV ВВ. НА ТЕРРИТОРИИ МЕЖДУ ВЕРХНИМ СИРЕТОМ И СРЕДНИМ ДНЕСТРОМ

В статье рассматриваются проблемы и перспективы исследования археологических памятников X—XIV вв. на территории между Верхним Сиретом и Средним Днестром. Указанная территория находилась на периферии Древнерусского государства, что отразилось в слабом освещении в письменных источниках историко-культурных процессов происходивших тут. Поэтому немаловажное значение для раскрытия этих процессов имеют археологические памятники. Важность и необходимость исследования указанной территории состоит в изучении проблем «белых пятен» в истории Древнерусского государства на примере одного из таких регионов.

I. P. Vozny

THE PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF INVESTIGATION OF THE ARCHEOLOGICAL SCULPTURES OF THE 10th—14th CENTURIES ON THE TERRITORY BETWEEN UPPER SIRET AND MIDDLE DNESTR

The article considers the problems and perspectives of investigation of the archeological sculptures of the 10th — 14th on the territory between upper Siret and middle Dnestr. The studied territory was located on the suburb of the Ancient Rus State which was the reason of poor elucidation of historical and cultural processes that took place there in written sources. That's why archeological sculptures have an essential meaning in study of these processes. Therefore the aim of the research is to study the «blind spots» in the history of Ancient Rus state in general on the given territory.